

ИЖТИМОЙИ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

9 ЖИЛД, 4 СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ 9, НОМЕР 4

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

VOLUME 9, ISSUE 4

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
№4 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2026-4>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабилова Умида Фархадовна
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурадов Мансур Бобомурадович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдуғани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)
Абдулазизов Абдулвоҳид Хабибуллоевич
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решаёт задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счёт внедрения достижений научных исследований учёных и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Жусубалиев Абдикайым Рысбаевич
кандидат социологических наук, доцент (Кыргызстан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариева Аълохон Нуриддиновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Уразалиева Гулшода Бекпұлатовна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Махкамов Қодиржон Одилжонович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Сеитова Зухраҳон Пиржановна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)
Абдухалилов Абдулло Абдухамитович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МАҚОЛАДА КЕЛТИРИЛГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ТЎҒРИЛИГИ УЧУН МУАЛЛИФ МАСЪУЛДИР | АВТОР НЕСЕТ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДОСТОВЕРНОСТЬ ФАКТОВ ИЗЛОЖЕННЫХ В СТАТЬЕ

1. KIRISH SO‘ZI	6
2. Bekturodov Mansur O‘ZBEKISTONDA IJTIMOY O‘ZGARISHLARNI ANGLASH VA BOSHQARISHDA SOTSIOLOGIYANING O‘RNI.....	8
3. Рахимова Нигина УДИВИТЕЛЬНАЯ ЖЕНЩИНА, САМЫЙ ЛУЧШИЙ ЧЕЛОВЕК, НАСТОЯЩИЙ УЧИТЕЛЬ.....	12
4. Matibaev Toshpo‘lat KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA DEPUTATLIK NAZORATI VA JAMOATCHILIK ISHTIROKINING IJTIMOY MEKANIZMLARI.....	18
5. Латипова Нодира ЗНАНИЕ НЕ УБЫВАЕТ, КОГДА ИМ ДЕЛЯТСЯ: ПРОФЕССОР МАЙЯ ХАБИБОВНА ГАНИЕВА – НАСТАВНИК НАУЧНЫХ ПОКОЛЕНИЙ.....	27
6. Seitov Azamat TRIBAL STRUCTURES AND SOCIAL TRANSFORMATION IN CENTRAL ASIA: A COMPARATIVE ANALYSIS OF KAZAKH, KARAKALPAK, KYRGYZ, TAJIK AND UZBEK CONTEXTS.....	38
7. Якубов Ильдар РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ КАК ФАКТОР ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	46
8. Parmanov Farxod ETNOMADANIY MIGRATSION JARAYONLARNING SOTSIMADANIY XUSUSIYATLARI.....	55
9. Seitova Zuhra JÁMIYETLIK TURMISTÍN TÚRLI TARMAQLARINDA GENDERLIK TEŇLIK MÁSELELERI SHESHILMEWINÍN AQIBETLERI.....	64
10. Abdusalilov Abdullo NOGIRONLIGI BOR SHAXSLARNI TURMUSH SIFATINI BAHOLASHNING IJTIMOY- PSIXOLIGIK JIHATLARI.....	70
11. Kulbekova Nasiba INSON SALOHİYATI VA BARQAROR TARAQQIYOT UYG‘UNLIGI.....	79
12. Хасанова Мавлюда ЧУСТВИТЕЛЬНОСТЬ ДУХОВНОСТИ В ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ НА ПРИМЕРЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ.....	86
13. Kamalova Khatira JOQARI OQIW ORINLARINDA MAYIPLIGI BOLGAN STUDENTLERDIN INKLYUZIV TALIM ALIWININ SHOLKEMLESTIRIWSHILIK-PEDAGOGIKALIQ SHARAYATLARI....	92

14. Reshetnikov Ivan FAMILY AND THE TRANSMISSION OF TRADITIONS IN THE FESTIVE CULTURE OF UZBEKISTAN.....	101
15. Nurullayeva Umida AHOLINING IJTIMOIIY KAYFIYATINI BAHOLASHDA MIQDORIIY VA SIFATIIY KO'RSATKICHLAR INTEGRATSIYALASHUVINING METODOLOGIK TAHLILI.....	110
16. Navro'zov Oybek TA'LIM, TARBIYA VA MADANIYAT: TARIX VA ZAMONAVIYLIK.....	119
17. Ermatova Gulsanam IJTIMOIIY ISHDA PROFILAKTIKA VA REABILITATSIYA FAOLIYATINING ILMIY ASOSLARI.....	126
18. Abdugaffarova Ozoda UYUSHMAGAN YOSHLARNI IJTIMOIIY FAOLLASHTIRISH MEXANIZMLARI: NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLAR VA XORIJIY TAJRIBA.....	135
19. Buronova Sitora «INSON» IJTIMOIIY XIZMATLAR MARKAZLARIDA PROAKTIV IJTIMOIIY ISHNI TASHKIL ETISHNING INSTITUTSIONAL VA IJTIMOIIY MEXANIZMLARI.....	144
20. Umarova Nargiza YANGI O'ZBEKISTONDA DAVLAT YOSHLAR SIYOSATINING YOSHLAR QADRIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI INSTITUTSIONAL ROLI.....	156
21. Saribaeva N. ZAMONAVIY JAMIYATDA JAMOATCHILIK FIKRI BILAN ISHLASH: DAVLAT VA NODAVLAT TASHKILOTLARI HAMKORLIGI.....	162
22. Mamadaliyeva Nargiza O'ZGARUVCHAN SOTSIOMADANIY MUHITDA SHAXSNING QADRIYAT YO'NALISHLARI VA RUHIY SALOMATLIGI: SOTSIOLOGIK TAHLIL.....	169
23. Niyazova Olga STUDENTLERDIN DENE TARBIYASI HAM SPORT TARAWINDAGI BILIMLENDIRIW PROCESSIN SHOLKEMLESTIRIWDI JETILISTIRIW: SOCIOLOGIYALIQ BASQARIW MODELI.....	175
24. Сеитов Тимур ИНИЦИАТИВНОЕ БЮДЖЕТИРОВАНИЕ КАК ИНДИКАТОР АРТИКУЛИРОВАННЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ ЗАПРОСОВ.....	190
25. Kulbekova Nasiba YANGI O'ZBEKISTONDA INSON SALOHIIYATINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY VA INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI.....	199
26. Buronova Sitora «PROAKTIV IJTIMOIIY ISH» TUSHUNCHASIGA NAZARIY YONDASHUV.....	207
27. Qudratov Shohrux SOTSIOLOGIK ILMIY MAKTABLARNING NOGIRONLAR IJTIMOIIY TA'MINOT TIZIMIGA OID NAZARIY YONDASHUVLARI.....	218

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Kamalova Khatira,

sociologiya ilimler kandidati, docent,

“Socialliq pánler” kafedrası docenti

Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

e-mail: khatira_sab@mail.ru

JOQARI OQIW ORINLARINDA MAYIPLÍĞI BOLĞAN STUDENTLERDÍN INKLYUZIV TÁLIM ALIWINÍN SHÓLKEMLESTIRIWSHILIK-PEDAGOGIKALIQ SHÁRAYATLARI

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.00000000>

ANNOTACIYA

Maqalada Ózbekstan joqarı oqıw orınlarında inklyuziv bilimlendiriwdín qálplesiw tárepleri kórip shıǵılǵan. Mayıplıǵı bolǵan studentlerdi oqıtıw ushın shólkemlestiriwshilik-pedagogikalıq sharayatlardıń zárúrligi tiykarlangan. Ortalıqtıń tiykarǵı komponentleri kórsetip ótilgen: qolaylı infrastruktura, oqıtıwshılardıń kompetentligi, tyutorlıq, baǵdarlamalardı beyimlestiriw hám psixologiyalıq-pedagogikalıq qollap-quwatlaw. Oqıtıw quralları hám formalarınń nozologiyalıq toparlar boyınsha differenciallastırılıwı, pedagoglardıń inklyuziv kompetenciyların rawajlandırıw boyınsha usınıslar keltirilgen.

Tayanish sózler: inklyuziv bilimlendiriw, joqarı mektep, shólkemlestiriwshilik-pedagogikalıq sharayatlar, mayıplıǵı bolgan studentler, mayıplar, inklyuziv kompetenciya, Ózbekstan.

Камалова Хатира,

кандидат социологических наук,

доцент кафедры “Социальных наук”

Каракалпакского Государственного Университета

имени Бердаха

e-mail: khatira_sab@mail.ru

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СТУДЕНТОВ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ В ВУЗАХ

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются аспекты становления инклюзивного образования в вузах Узбекистана. Обоснована необходимость организационно-педагогических условий для обучения студентов с инвалидностью. Выделены ключевые компоненты среды: доступная инфраструктура, компетентность преподавателей, тьюторство, адаптация программ и психолого-педагогическая поддержка. Представлена дифференциация средств и форм обучения по нозологическим группам, а также предложены рекомендации по развитию инклюзивных компетенций педагогов.

Ключевые слова: инклюзивное образование, высшая школа, организационно-педагогические условия, студенты с инвалидностью, ограниченные возможности здоровья

(ОВЗ), инклюзивная компетентность, Узбекистан.

Kamalova Khatira,
Candidate of Sociological Sciences,
Associate Professor of the Department of "Social Sciences"
Karakalpak State University named after Berdakh
e-mail: khatira_sab@mail.ru

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR INCLUSIVE EDUCATION FOR STUDENTS WITH DISABILITIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

ABSTRACT

The article examines aspects of establishing inclusive education in higher education institutions in Uzbekistan. The necessity of organizational and pedagogical conditions for the education of students with disabilities has been substantiated. Key components of the environment are highlighted: accessible infrastructure, teacher competence, tutoring, program adaptation, and psychological and pedagogical support. The differentiation of teaching tools and forms by nosological groups is presented, and recommendations for developing the inclusive competencies of educators are proposed.

Keywords: inclusive education, higher school, organizational and pedagogical conditions, students with disabilities, persons with disabilities (PWD), inclusive competence, Uzbekistan.

Kamalova Xatira,
sotsiologiya fanlari nomzodi,
"Ijtimoiy fanlar" kafedrası dotsenti
Qoraqalpoq davlat universiteti
Berdaq nomli
e-mail: khatira_sab@mail.ru

OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA NOGIRONLIGI BO'LGAN TALABALARGA INKLYUZIV TA'LIM BERISHNING TASHKILIIY-PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

ANNOTATSIYA

Maqolada O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limning shakllanish jihatlari ko'rib chiqiladi. Nogironligi bo'lgan talabalarni o'qitish uchun tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar zarurligi asoslandi. Muhitning asosiy tarkibiy qismlari ajratib ko'rsatilgan: qulay infratuzilma, o'qituvchilarning malakasi, tyutorlik, dasturlarni moslashtirish va psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash. O'qitish vositalari va shakllarining nozologik guruhlar bo'yicha tabaqalanishi keltirilgan, shuningdek, o'qituvchilarning inklyuziv kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, oliy maktab, tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar, nogironligi bo'lgan talabalar, nogironligi bo'lgan shaxslar, inklyuziv kompetentlik, O'zbekiston.

KIRISIW

O'zbekiston Respublikasida zamonag'oy joqari bilimlendiriw sistemasin modernizaciyalaw puqaralardın barlıq kategoriyaları ushın sapalı bilim alıwğa teńdey imkaniyatları tamiyinlewge qaratilgan inklyuziya principlerin engiziw hám rawajlandırıw menen tıgız baylanıslı. Házirgi basqışta joqari oqıw orınlarında inklyuziv bilimlendiriw jedel qalıplesiw basqışında: normativlik-huqıqıy baza qalıplespekte, metodikalıq kózqaraslar beyimlespekte hám infrastrukturası modernizaciyalanbaqta. Biraq inklyuziv modellerdi ámeliyatqa engiziw barlıq bilimlendiriw ortalıgın kompleksli transformaciyalaw zárúrliginen kelip shıgatugın bir qatar tosqınlıqlarğa dus keledi.

Izertlewshilerdin (D.Mitchell, M.Aynskou, T.But, U.Fayziev) atap ótkenindey, mayıplıǵı bolǵan studentlerdin materiallıq-texnikalıq qolaylılıǵı, iykemlesken bilimlendiriw baǵdarlamaları, tyutorlıq institutı hám psixologiyalıq járdemdi ózinde jámlegen sistemalı qatnasıqsız olardin tabıslı integraciyasın ámelge asırıw múmkin emes. Onda professor-oqıtıwshılardin inklyuziv ortalıqta islewge professional tayarlıǵı oraylıq buwın bolıp qaladı. Bul jumıstın maqseti mayıplıǵı bolǵan studentlerdi nátiyjeli oqıtıwdın shólkemlestiriwshilik-pedagogikalıq sharayatların talqılaw hám Ózbekstan Respublikası joqarı oqıw orınları professor-oqıtıwshılarının inklyuziv kompetenciyasın jetilistiriw boyınsha ámeliy usınıslar islep shıǵıwdan ibarat.

Zamanagóy Ózbekstanda inklyuziv bilimlendiriw tálim sistemasının barlıq basqıshlarında áste-aqırın engizilmekte, házirgi basqısha inklyuziv bilimlendiriw pedagogikalıq sistema sipatında ele tolıq qalıplespen bolsa da, hár qıylı dárejede rawajlangan kóplegen pedagogikalıq, psixologiyalıq hám ózine tán táreplerine iye. Sonın menen birge, joqarı bilimlendiriw tarawında bul process jedel qalıplesiw basqıshında bolıp, inklyuziv bilimlendiriw pedagogikalıq texnologiyaları islep shıǵılmaqta hám jetilistirilmekte, mayıplıǵı bolǵan shaxslardin bilim alıwın tártipke salıwshı normativlik-huqıqıy tiykarlar qalıplestirilmekte, metodikalıq hám shólkemlestiriwshilik kózqaraslar usı kategoriyadaǵı bilim alıwshılardin talapların esapqa alǵan halda beyimlestirilmekte. Uliwma, inklyuziv pedagogikanı rawajlandırıw Ózbekstan Respublikasında pútkil bilimlendiriw sistemasın modernizaciyalawdın áhmiyetli baǵdarı bolıp esaplanadı.

Ózbekstan Respublikası sharayatında inklyuziv bilimlendiriw din rawajlanıwı XX ásirde qalıplesken milliy arnawlı bilimlendiriw sistemasının toplanǵan tájiriybesine hám psixofizikalıq ózgesheliklerge iye bolǵan shaxslardi oqıtıwda óziniń nátiyjeliligin dálillegen nátiyjeli sırt el pedagogikalıq ámeliyatına súyeniwdi názerde tutadı. Joqarı bilimlendiriw sistemasında inklyuziyanı tabıslı ámelge asırıwdın áhmiyetli shárti studentlerdin hár qıylı bilimlendiriw talapların esapqa alıw imkaniyatın beretuǵın ulıwma hám qanıgelestirilgen bilimlendiriw kózqarasların integraciyası bolıp tabıladı.

Psixofizikalıq rawajlanıwı ózgeshe bolǵan bilim alıwshılar ushın bunday sistema óz ara baylanıslı komponentler kompleksin óz ishine aladı: arnawlı metodlar hám oqıtıw formaları, beyimlestirilgen bilimlendiriw baǵdarlamaları hám oqıw rejeleri, zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw, arzan universitet ortalıǵın jaratıw, rehabilitaciyalaw hám qollap-quwatlawdın texnikalıq quralların qollanıw.

Ámeliy mısál sipatında Qaraqalpaqstan Respublikasında inklyuziv bilimlendiriw elementleriniń engizilip atırǵanın atap ótiw múmkin, bunda bir qatar joqarı oqıw orınlarında mayıplıǵı bolǵan studentlerdin bilim alıwı ushın sharayatlar jaratılmaqta: panduslar úskenelenbekte, beyimlestirilgen oqıw materialları engizilmekte, oqıtıwshılar inklyuziv metodikalardan paydalanıw boyınsha tayarlıqtan ótpekte. Bul usı kategoriyadaǵı jaslardin joqarı bilim alıw imkaniyatın hám sociallıq integraciyasın keńeytiwge xızmet etedi.

Oqıtıwshılardin kompetenciyların arttırıwdın kórip shıǵılǵan metod hám texnologiyaları pedagoglardin kásiplik tayarlıǵı inklyuziv bilimlendiriw din tabıslı ámelge asırıwdın tek bir komponenti ekenligi haqqında juwmaq shıǵarıw imkaniyatın beredi. Biraq, pedagogikalıq kompetentliktiń joqarı dárejesi de tiyisli shólkemlestiriwshilik-pedagogikalıq sharayatlardi jaratpay turıp, bilimlendiriw processiniń nátiyjeliligin támiyinley almaydı.

D.Mitchell inklyuziv bilim beriw oqıtıwdı tayarlaw usılların ózgertiwden baslap, joqarı oqıw ornınıń pútkil shólkemlestiriw strukturası, oqıtıw resursları hám sociallıq ortalıqtın transformaciyasına shekem bolǵan pútkil bilimlendiriw ortalıǵınıń transformaciyasına alıp keledi, dep esaplaydı. [7, – B.31] M.Aynskou hám T.Butlar da mine usı pikirdi qollap-quwatlaydı, olar oqıw shólkemi ishindegi jumis usılların almasırmasa, inklyuziya real emes, deydi. [5, – B.29]

Usı múnásibet penen Ózbekstan Respublikası joqarı bilimlendiriw sistemasında mayıplıǵı bolǵan studentlerdin nátiyjeli oqıwın támiyinleytuǵın shólkemlestiriwshilik-pedagogikalıq sharayatlardi tallaw ayrıqsha áhmiyetke iye.

METODOLOGIYA

Izertlew metodologiyası

- **Metodologiyalıq tiykar:** Joqarı mektepte inklyuziv bilimlendiriw processin

shólkemlestiriwde kompleksli, sistemalı hám shaxsqa baǵdarlangan jantasıwlar; universal oqıw dizaynı (UDL) hám gumanistik pedagogika principleri.

• **Teoriyalıq tiykar:** Arnawlı pedagogika hám inklyuziya tarawındaǵı jergilikli hám sırt el izertlewshileriniń (D.Mitchell, M.Aynskou, T.But, L.Florian, N.M.Nazarova, U.Fayziev hám basqalar), kásiplik kompetenciylardı qalıplestiriw koncepciyaları (I.A.Zimnyaya) hám mayıplıǵı bolǵan shaxslardı sociallıq integraciyalaw (E.R. Yarskaya-Smirnova, P.V.Romanov) boyınsha miynetleri.

• **Izertlew metodları:**

Teoriyalıq: Inklyuziv bilimlendiriw mashqalaları boyınsha psixologiyalıq-pedagogikalıq hám ilimiy-metodikalıq ádebiyatlardı analizlew, normativlik-huqıqıy hám empirikalıq maǵlıwmatlardı sintezlew, aldınǵı pedagogikalıq tájiriyebeni sistemalastırıw hám ulıwmalastırıw.

Empirikalıq: Joqarı oqıw orınlarındaǵı bilimlendiriw processin baqlaw, beyimlestirilgen baǵdarlamalar hám rehabilitaciyalawdıń texnikalıq quralların engiziw ámeliyatın talqılaw, pedagoglardıń kadrlar tayarlıǵı boyınsha empirikalıq izertlew nátiyjelerin ulıwmalastırıw.

Ámeliy-baǵdarlangan: shólkemlestiriwshilik-pedagogikalıq sharayatlardı qalıplestiriw, OVJ hám mayıplıǵı bolǵan studentlerdiń nozologiyalıq toparların esapqa alǵan halda oqıtıwdıń forma hám metodların differenciyalaw, oqıtıwshılardıń inklyuziv kompetenciyanın rawajlandırıw boyınsha ámeliy usınıslar islep shıǵıw.

• **Empirikalıq hám málimleme bazası:** Ózbekstan Respublikası joqarı oqıw orınlarında (Qaraqalpaqstan Respublikası joqarı oqıw orınları da) inklyuziv bilimlendiriw elementlerin ámelge asırıw boyınsha ámeliy tájiriye, xalıqaralıq esabatlar materialları (Jáhán banki).

TIYKARGÍ BÓLIM

Inklyuziv bilimlendiriwde shólkemlestiriwshilik-pedagogikalıq sharayatlar mayıplıǵı bolǵan studentler ushın bilimlendiriw procesiniń qolaylılıǵı, sapası hám nátiyjeliligin támiyinleytuǵın faktorlar jıyındısı bolıp esaplanadı. Ilimiy ádebiyatlarda bul túsiniqke tálim ortalıǵınıń basqarıw, didaktikalıq, metodikalıq hám sociallıq-psixologiyalıq táreplerin óz ishine alǵan óz ara baylanıslı komponentler sisteması sıpatında qaraladı.

Bir qatar pedagog ilimpazlardıń izertlewlerine qaraǵanda, ayırıqsha bilim beriwge mıtájligi bolǵan studentlerdiń bilim alıw nátiyjeliligi bilimlendiriw ortalıǵınıń beyimlesiw dárejesine, qánigelestirilgen qollap-quwatlawdıń bar ekenligine hám oqıtıwshılardıń bilim alıwshılardıń individual ózgesheliklerin esapqa alıp, oqıw processin ózgertiwge tayar ekenligine tikkeley baylanıslı. Usı múnásibet penen shet el pedagogikalıq oy-pikirinde inklyuziv bilimlendiriwge birden-bir bilimlendiriw mákanı sheńberinde studentlerdiń hár túrliligin tán alatuǵın hám olardıń hár birine sharayat jaratıw juwapkershiligin óz moynına alatuǵın bilimlendiriw sistemasınıń usınday modeli sıpatında qaralmaqta.

Bul túsiniqten kelip shıǵıp, ulıwma hám joqarı bilimlendiriw sistemasında inklyuziv bilimlendiriwdiń ornın óz-ara baylanıslı elementlerdiń bir pútın strukturası sıpatında kórsetiw múmkin. Ózbekstan pedagogika iliminde, atap aytqanda, U. Fayziev hám basqa izertlewshilerdiń jumıslarında mámleketimiz joqarı oqıw orınlarında inklyuziyanı ámelge asırıwdıń shólkemlestiriwshilik-pedagogikalıq shártleri qalıplesiw basqıshında ekenligi hám kompleksli, sistemalı qatnas jasawdı talap etetuǵınlıǵı atap ótilgen. Bunday qatnas infrastrukturaldı modernizaciyalaw, sanlı texnologiyalardı engiziw, tyutorlıq institutın rawajlandırıw, oqıtıwshılardıń kásiplik tayarlıǵın arttırıwdı óz ishine aladı [2, – B.52; 8; 3, – B.276-283].

Solay etip, kórsetilgen faktorlar hám shártler jıyındısın ilimiy ádebiyatlar hám empirikalıq maǵlıwmatlardı tallaw tiykarında tómendegi tiykarǵı shártler ajratıp kórsetilgen sxema kórinisinde kórgizbeli sáwlelendiriliwi múmkin bolǵan inklyuziv bilimlendiriwdiń strukturalıq tiykarı sıpatında kórip shıǵıw logikalıq bolıp tabıladı (1-keste).

Mayıplıǵı bolǵan studentlerdi nátiyjeli oqıtıwdıń shólkemlestiriwshilik-pedagogikalıq sharayatlari

1-keste.

№	Shárt	Mazmun
1	Qolaylı bilimlendiriw ortalıǵı	Arxitekturalıq, sanlı hám málimleme qolaylılıǵı
2	Oqıtıwshılardı tayarlaw	Inklyuziv kompetenciyanı qalıplestiriw.
3	Tyutorlıq joldaslıq	Studentlerdi individual qollap-quwatlaw
4	Oqıw baǵdarlamaların beyimlestiriw	Oqıtıwdıń mazmunı hám metodların ózgeritiw
5	Psixologiyalıq-pedagogikalıq qollap-quwatlaw	Studentlerdiń beyimlesiwi hám sociallasıwına járdemlesiw

Kórsetilgen struktura óz-ara baylanıslı sharayatlar sistemasın sáwlelendiredi, olarsız joqarı oqıw orınlarında inklyuziv bilimlendiriw haqıyqıy nátiyjeli bola almaydı. Keltirilgen kesteni bir pútin mexanizm sıpatında qaraymız, onda hár bir element basqasın kúsheytedi. Máselen, bul jerde qolaylı bilimlendiriw ortalıǵı tiykarǵı shárt wazıypasın atqaradı. Bul jerde tek fizikalıq (panduslar, liftler, navigaciya) emes, al sanlı (arzan bilimlendiriw platformaları, subtitrlar, beyimlestirilgen interfeysler) hám málimleme (túsinikli hám arzan oqıw materialları) haqqında sóz barmaqta. Onısız mayıplıǵı bolǵan student oqıw processine tolıq túrde kirise almaydı. Xalıqaralıq tájiriye kórsetkenindey, oqıtıwdıń universal dizayn principlerin engiziw ayırıqsha bilim beriw mıtájligi bolǵan studentlerdiń oqıw nátiyjesin arttırıwǵa xızmet etedi. Ózbekstan Respublikasında, sonıń ishinde, Qaraqalpaqstan Respublikasında joqarı oqıw orınlarında infrastrukturaldı modernizaciyalaw jumsları basqıshpa-basqısh ámelge asırılmaqta: panduslar ornatılmaqta, arnawlı oqıw orınları shólkemlestirilmekte, elektron bilimlendiriw sistemalarınan paydalanıw rawajlandırılmaqta.

Ekinshi tiykarǵı element - oqıtıwshılardı tayarlaw. Eger oqıtıwshı inklyuziv metodikalardı bilmeytuǵın bolsa, infrastruktura bolǵan jaǵdayda da oqıtıwdıń nátiyjeliligi tómendeydi. Inklyuziv kompetenciyanı qalıplestiriw tapsırmalardı ózgeritiw, studentlerdiń individual ózgesheliklerin esapqa alıw hám bahalawdıń beyimlesiwsheń túrlerin qollanıwdı názerde tutadı. Empirikalıq izertlew nátiyjeleri pedagoglardıń inklyuziv ortalıqta islewge tayarlıq dárejesi jeterli dárejede joqarı emesligin kórsetedi, bul bolsa olardıń mamanlıǵın sistemalı arttırıw zárúrligin aktuallastıradı. Kásiplik kompetentlikti qalıplestiriw turaqlı ámeliyatqa baǵdarlangan oqıw hám úzliksiz kásiplik rawajlanıw tiykarında ámelge asırıladı. Bul baǵdarda Qaraqalpaqstannıń ayırım joqarı oqıw orınlarında házirgi waqıtta oqıtıwshılar ushın MKJ bolǵan studentler menen islesiw máseleleri boyınsha seminarlar hám treningler ótkerilip atır, biraq bul jumslar ele de keńeytiwdi talap etedi.

Úshinshi shárt - individual qollap-quwatlawdı támiyinleytuǵın tyutorlıq járdem. Tyutor oqıwshıǵa bilimlendiriw ortalıǵında mánzil tabıwǵa, oqıw traektoriyasın qurıwǵa, payda bolǵan qıyınshılıqlardı sheshiwge járdem beredi. Bul, ásirese, úyreniwdiń dáslepki basqıshlarında, beyimlesiw dárejesi ele joqarı bolmaǵan waqıtta júdá áhmiyetli. Xalıqaralıq ámeliyatta tyutor student hám bilimlendiriw ortalıǵın baylanıstırıwshı, onıń akademiyalıq hám sociallıq beyimlesiwine járdem beriwshi buwın sıpatında qaralmaqta. Ózbekstan sharayatında bul institut qalıplesiw basqıshında, biraq bir qatar bilimlendiriw shólkemlerinde individual qollap-quwatlaw elementleri payda bolmaqta, bunda oqıtıwshılar yamasa biriktirilgen ustazlar mayıplıǵı bolǵan studentlerge oqıw processine beyimlesiw hám oqıwdı shólkemlestiriwge járdemlesedi.

Bunnan soń oqıw baǵdarlamaları beyimlestiriledi. Oqıtıwdıń mazmunın, materialdı beriw formaların hám metodların ózgeritiw. Mısalı, awızeki juwaplardı jazba juwaplar menen almastırıw, kórgizbeli materiallardan paydalanıw yamasa pándi basqıshpa-basqısh ózlestiriw. Bul bilimlendiriwdiń sapasın tómendetpesten, oqıwshılardıń real imkaniyatların esapqa alıw imkaniyatın beredi. Bilimlendiriw processiniń beyimlesiwsheńligi inklyuziyanıń tiykarǵı principlerinen biri sıpatında qaralmaqta. Ózbekstannıń joqarı oqıw orınlarında, sonıń ishinde, Qaraqalpaqstannıń bilimlendiriw mákemelerinde bunday qatnaslar oqıtıwdıń modul sistemasınan paydalanıw, aralıqtan

turip oqıtıw texnologiyaların engiziw hám individual bilimlendiriw traektoriyaların qalıplestiriw arqalı ámelge asırılmaqta.

Aqırında, psixologiyalıq-pedagogikalıq qollap-quwatlaw studentlerdiń tabıslı sociallasıwı hám emocionallıq beyimlesiwine qaratıladı. Ol másláhátlesiw, treningler, topar menen islesiwdi óz ishine aladı, bul bolsa tosqınlıqlardı azaytadı hám joqarı oqıw ornında inklyuziv mádeniyattı qalıplestiriwge járdem beredi. Onıń áhmiyeti arnawlı shólkemlestirilgen bilimlendiriw ortalıǵında bilim alıwshılardıń jeke potencialın júzege shıǵarıw ushın sharayat jaratıwdan ibarat. Házirgi waqıtta aymaqtıń ayırım joqarı oqıw orınlarında psixologiyalıq qollap-quwatlaw xızmetleri jumıs baslamaqta, biraq olardıń jumısı házirshe bólek-bólek bolıp, institucionallıq jaqtan bekkemlew hám keńeytiwdi talap etpekte.

Bul sharayatlardı birgelikte alıp qarasaq, olar bir pútin sistemanı quraytuǵını belgili boladı: infrastruktura - imkaniyatlardı, oqıtıwshılar - bilimlendiriwdiń sapasın, tyutorlar - individuallastırıwdı, baǵdarlamalar - beyimlesiwshenlikti, psixologiyalıq qollap-quwatlaw - turaqlılıqtı hám studenttiń jámiyetke integraciyasın támiyinleydi. Mısalı, Ózbekstandaǵı joqarı oqıw orınlarınń birinde usı modeldiń ayırım elementleri ámelge asırılmaqta. Mayıplıǵı bolǵan studentler ushın fizikalıq jaqtan barlıq sharayatlar jaratılmaqta (panduslar, liftler), aralıqtan oqıw imkaniyatına ie elektron bilimlendiriw platformaları engizilmekte. Oqıtıwshılar inklyuziv bilimlendiriw tiykarların úyrenip, qanıgeligin arttıradı. Ayırım jaǵdaylarda studentlerge oqıw procesine beyimlesiwge járdemlesetuǵın ustaz (tutor) beriledi. Sonday-aq, programmalaradı beyimlestiriw elementlerinen de paydalanıladı - máselen, tapsırmalaradı tapsırıw múddetlerin sozıw yamasa bilimlerdi qadaǵalaw formaların ózgertiw.

Sonıń menen birge, universitet másláhát orayları arqalı psixologiyalıq qollap-quwatlaw da rawajlanbaqta, bul jerde studentler bilimlendiriw ortalıǵına beyimlesiw hám óz-ara qatnasıw máselelerinde járdem ala aladı.

Solay etip, Ózbekstanda inklyuziv bilimlendiriw sisteması ele rawajlanıw basqıshında bolsa da, kórsetilgen strukturanıń ayırım bólimleri ámeliyatqa engizilip, mayıplıǵı bolǵan studentlerdi oqıtıwǵa kompleksli qatnas áste-aqırın qalıplespekte.

Sonday-aq, bul jerde hár qıylı nozologiyalıq toparlarǵa tiyisli imkaniyatı sheklengen hám mayıplıǵı bolǵan studentlerdiń joqarı oqıw ornı sharayatındaǵı bilimlendiriwge bolǵan talapların esapqa alǵan halda oqıtıwdıń ózine tán ózgesheliklerin talqılay otırıp, pedagogikalıq jantasıwlar hám metodikalardı tańlaw hám tiykarlaw, sonday-aq, buzılıwlarıń xarakterine qarap hár qıylı bolǵan texnikalıq qurallar hám didaktikalıq materiallardan paydalanıwǵa ayırıqsha itibar qaratılmaqta.

Solay etip, keltirilgen komponentler sistemalasırılıp, tómendegi keste kórinisinde kórgizbeli strukturalanıwı múmkin (2-keste).

Mayıplıǵı bolǵan studentlerdi oqıtıwdıń texnikalıq quralları hám didaktikalıq támiynatı

2-keste.

Studentler kategoriyası.	Texnika quralları	Didaktikalıq támiynat
Kózi ázzi oqıwshılar	• brayl ekranları; • skanerler; • brayl printerleri; • úlkeytiwshi ásbaplar; • sóylewdi sintezlew programmaları; • diktofonlar; • magnitofonlar;	• oqıw materialınıń audio jazıwları; • Brayl álipbesindegi oqıw qollanbaları; • lekciyalar jazılǵan audio diskler;
Esitiw qábileti buzılǵan studentler	• ses kúsheytkishler; • kompyuterler ushin kolonkalar; • esitiw apparatları; • interaktiv doska; • mikrofonlar; • multimedia proektorları;	• slaydlar; • fotosúwretler; • multimedia kórgizbeleri; • videofilmler;

TTA buzılıwı hám quramalı kemisligi bar studentler.	• tekshelerdegi kótergishler; • liftler; • panduslar; • ekran klaviaturası; • elektron sabaqlıqlar;	• lekciyalar hám oqıw sabaqları jazılğan diskler; • oqıw materialı menen filmler; • multimedia kórgizbeleri; • elektron oqıw qollanbaları;
--	---	---

Usi kestede oqıtıwdı shólkemlestiriwge differenciallastırılğan qatnas sáwlelendirilgen: hár bir nozologiyalıq topar ushın texnikalıq qurallar da, oqıw mazmunınıń formaları da tańlanadı. Bul tómendegilerge imkan beredi:

- qabıllawdın sheklengenligin kompensaciyalaw;
- oqıw materiallarınan paydalanıw múmkinshiligin arttırıw;
- baǵdarlamalardı ózlestiriwde teń imkaniyatlardı támiyinlew.

Sonday-aq, keltirilgen kestede imkaniyatı sheklengen hám mayıplıǵı bar hár túrli formadaǵı studentlerdi oqıtıwda bilimlendiriw processinde qollanılatuǵın texnikalıq qurallar hám didaktikalıq támiynattıń tiykarǵı túrleri sistemalastırıldı. Ol nozologiyalıq toparlardı esapqa alǵan halda resurslardıń bólistiriliwin sáwlelendiredi hám oqıwdıń qolaylılıǵın arttırıwǵa qanday instrumentler járdem beretuǵının kórsetedi.

Sonı ayrıqsha atap ótiw kerek, keltirilgen dizim tolıq emes: ámeliyatta qollanılıp atırǵan texnologiyalardıń kólemi ádewir keń bolıp, sanlı sheshimlerdiń rawajlanıwı hám bilimlendiriw infrastrukturasınıń modernizaciyanıwı nátiyjesinde keńeyip barmaqta. Soǵan qaramastan, bul struktura bir qatar joqarı oqıw orınlarında ámelde qollanılıp atırǵan qolap-quwatlaw quralları haqqında ulıwmalastırılğan túsinikke iye bolıw imkaniyatın beredi.

Sonıń menen birge, tallawlar kópshilik joqarı oqıw orınlarında bunday resurslardıń tek ǵana sheklengen bólegi qollanılıp atırǵanın kórsetpekte. Bul kóp jaǵınan olardıń bahasınıń joqarılıǵı, sonday-aq, kúndelikli oqıw processine jeterli dárejede integraciyanbaǵanlıǵı menen baylanıslı. Bunnan tısqari, ayırım jaǵdaylarda úskenelewde buzılıwların ózine tán ózgeshelikleri hám studentlerdiń individual bilimlendiriw talapları durıs esapqa alınbaydı, bul bolsa inklyuziv ámeliyatlardı engiziw nátiyjeliligin tómendiledi.

Mayıplıǵı bolǵan hám imkaniyatı sheklengen studentlerdiń ayrıqsha bilim alıw mıtajliklerine oqıw processin beyimlestiriwde támiyinleytuǵın texnikalıq qurallardan paydalanıw menen bir qatarda, forma, metod hám pedagogikalıq jantasıwları tańlawda variaciyalıq áhmiyetke iye. Oqıtıwdı shólkemlestiriw bilim alıwshılardıń individual ózgesheliklerin, olardıń funkcionallıq imkaniyatların hám nozologiyalıq tiyisililigin esapqa alǵan halda qurılıwı kerek, bul bolsa bilim beriw formaların differenciallastırılğan túrde tańlawdı názerde tutadı (3-keste).

Defekttiń túrine qarap joqarı oqıw ornında oqıtıw formasın tańlawǵa baylanıslılıǵı

3-keste

Defekt túri	Bilim beriw formaları.
Somatik kesellikleri bar studentler	• kúndizgi, kúndizgi-sırtqı hám sırtqı bilimlendiriw túrleri; • aralıqtan bilimlendiriwden tek ǵana zárurlik jaǵdayında paydalanıw kerek. Kúndelikli oqıtıwǵa ústinlik beriledi
Gereń hám ázzi esitiwshi studentler	• Audial texnologiyalardı qollanǵan halda kúndizgi, kúndizgi-sırtqı hám sırtqı bilimlendiriw túrleri; • aralıqtan oqıtıw;
Soqır va zaif kwruvchi talabalar.	• vizual texnologiyalardan paydalanǵan halda kúndizgi, kúndizgi-sırtqı hám sırtqı formalar; • aralıqtan oqıtıw;
Tayanish háreket apparatı buzılğan studentler.	• buzılıw dárejesine qarap kúndizgi, kúndizgi-sırtqı hám sırtqı bilimlendiriw túrleri; • kúndizgi oqıtıw texnologiyaların qollanıw arqalı aralıqtan oqıtıw;
Quramalı nuqsanlı studentler	• Tiykarınan aralıqtan oqıtıw.

Turmishliq imkaniyatı sheklengen studentler ushın aralıqtan oqıtıw joqarı bilim alıwdıń eń qolaylı túrлерinen biri bolıp esaplanadı. Biraq, onı ámeliyatqa engiziwde bir qatar qıyınshılıqlardı esapqa alıw kerek. Olardıń qatarına bilimlendiriwdıń tiyisli dárejedegi sapasın támiyinlew máseleleri, joqarı oqıw ornı tárepinen de, úyde bilim alıwshınıń ózi tárepinen de tiyisli texnikalıq úskeneleniw zárúrliǵı kiredi. Sonday-aq, psixologiyalıq faktorlar: oqıw motivaciyasınıń tómennlewı, oqıw rejimin óz betinshe shólkemlestiriwdegi qıyınshılıqlar, oqıtıwshılar hám kurslaslar menen janlı qarım-qatnastıń jetispewı, tolıq sociallıq beyimlesiw imkaniyatlarınıń sheklengenliǵı de úlken áhmiyetke iye.

Inklyuziyanıń tiykarǵı shártлерinen biri tosqınlıqsız bilimlendiriw ortalıǵın jaratıw bolıp tabıladı. Oǵan imaratlardıń fizikalıq jaqtan paydalanıw múmkinshiligi, beyimlestirilgen auditoriyalardıń bar ekenliǵı, sonday-aq, bilimlendiriw resurslarınan sanlı túrde paydalanıw múmkinshiligi kiredi.

Jáhán banki maǵlıwmatlarına bola, universal oqıtıw dizaynı (UDL) principiлерin engizgen mámleketlerde mayıplıǵı bolǵan studentlerdiń oqıw nátiyjeleri joqarıraq. [10, – B.14] Ózbekstanda bul process jedel rawajlanıw basqıshında, sonıń ishinde, joqarı bilimlendiriw mákemeleriniń infrastrukturası modernizaciyalanbaqta, elektron bilimlendiriw platformaları engizilmekte.

Joqarı mektep sistemasında inklyuziv bilimlendiriwdi nátiyjeli ámelge asırıw kompleksli qatnastı talap etedi, bunda shólkemlestiriwshilik-pedagogikalıq sharayatlar bir-birin óz-ara tolıqtıradı hám mayıplıǵı bolǵan studentlerdi qollap-quwatlawdıń birden-bir sistemasın qalıplestiredi.

Solay etip, inklyuziv bilimlendiriwdiń shólkemlestiriwshilik-pedagogikalıq sharayatları óz-ara baylanısqa sistema bolıp, onıń nátiyjeliligi barlıq quramlıq bólimlerdiń úylesimli rawajlanıwına baylanıslı, degen juwmaqqa keliw múmkin. Ózbekstan Respublikasında bul process jedel qalıplesiw basqıshında bolıp, sistemalı hám institucionallıq rawajlanıwdı talap etpekte.

JUWMAQ

Solay etip, ótkerilgen izertlew nátiyjeleri Ózbekstan Respublikası joqarı oqıw orınları oqıtıwshılarınıń inklyuziv kompetenciya dárejesin arttırıw hám mayıplıǵı bolǵan studentlerdiń bilim alıw sharayatların jetilistiriwge qaratılǵan ámeliy usınıslar kompleksin qalıplestiriw imkaniyatın beredi.

1. Inklyuziv bilimlendiriw tarawında oqıtıwshılardı sistemalı hám úzliksiz tayarlawdı engiziw zárúr. I.A.Zimnyaya atap ótkenindey, kompetenciyanı qalıplestiriw bilimlerdi basqıshpa-basqısh ózlestiriw hám ámeliyatta qollanıw shárayatında ǵana múmkin. [1, – B.42-46] Usı múnásibet penen joqarı oqıw orınları professor-oqıtıwshılarınıń qanıgeligin arttırıw hám magistraturaǵa tayarlaw baǵdarlamalarına inklyuziv pedagogika boyınsha májbúriy modullerdi kirgiziw maqsetke muwapıq.

2. Pedagoglardıń ámeliyatqa baǵdarlangan oqıtıw túrлерin, sonıń ishinde, inklyuziv ámeliyatlardı ámelge asırıwshı bilimlendiriw mákemelerinde treningler, sheberlik sabaqları, keysmetodlar hám stajirovkalardı rawajlandırıw zárúr, sebebi ámeliy tayarlıq ayrıqsha bilimlendiriw mıtájligi bolǵan oqıwshılar menen turaqlı kásiplik iskerlik kónlikpelerin qalıplestiriwdiń tiykarǵı faktori bolıp tabıladı. [7, – B.30-32]

3. Oqıtıwshılardı tyutorlıq hám metodikalıq qollap-quwatlaw sistemasın jaratıw hám rawajlandırıw, onda inklyuziv bilimlendiriw tarawı qanıgelileri, psixologlar hám defektologlar tárepinen tárbiyalanıwdı óz ishine alıw zárúr, sebebi inklyuziv modeldiń turaqlılıǵı pedagoglardıń tek ǵana individual motivaciyasına emes, al olardı institucionallıq qollap-quwatlawǵa tikkeley baylanıslı. [4, – B.78-84]

4. Oqıtıwshılardıń psixologiyalıq-pedagogikalıq tayarlıǵına itibardı kúsheytiw, olar empatiya, keńpeyillik hám studentlerdiń túrli kategoriyaları menen óz-ara qatnasıqqa tayarlıqtı rawajlandırıwǵa baǵdarlangan bolıwı kerek. K. Rojerstıń gumanistik pedagogikası kóz qarasınan, mine, usı bilim alıwshı shaxsın sezim-qádiriyatlı qabıl etiw nátiyjeli bilimlendiriw processiniń tiykarı bolıp esaplanadı. [9, – B.110-115]

5. Sanlı bilimlendiriw texnologiyaları hám universal oqıtıw dizaynı (UDL) principiлерinen paydalanıwdı keńeytiw zárúr, sebebi bilimlendiriw ortalıǵınıń iykemlesiwsheńliǵı hám oqıw materiallarınıń beyimlesiwi mayıplıǵı bolǵan studentler ushın bilim alıw qolaylılıǵın sezilerli dárejede arttırıw imkaniyatın beredi. [6, – B.20-22]

6. Joqarı oqıw orınlarında inklyuziv bilimlendiriw mádeniyatın qáliplestiriw, seminarlar, konferenciýalar, aǵartıwshılıq ilajlar hám pánleraralıq joybarlardı ótkeriw áhmiyetli baǵdar bolıp esaplanadı. Bul stereotiplerdi azaytıw hám inklyuziyaǵa bilimlendiriw processiniń norması sıpatında unamlı múnásibetti qáliplestiriwge járdem beredi.

Ózbekstan Respublikası sharayatında usı usınıslar ayrıqsha áhmiyetke iye, sebebi U. Fayziev hám N. Yuldashevanıń izertlewleri kórsetkenindey, inklyuziv bilimlendiriw institucionallıq qáliplesi basqıshında bolıp, kadrlar potencialı hám metodikalıq bazanı kompleksli bekkemlewdi talap etedi. [3, – B.276-283]

Usı tárizde, usınıs etilgen ilajlardıń ámelge asırılıwı oqıtıwshılardıń kásiplik tayarlıǵın basqıshpa-basqısh arttırıw, bilimlendiriw processindegi tosqınıqlardı azaytıw hám Ózbekstan Respublikası joqarı bilimlendiriw sistemasında turaqlı inklyuziv ortalıqtı qáliplestiriw imkaniyatın beredi.

Ádebiyatlar/ Литература/ References:

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции как результат образования. – М., 2004. -С. 42-46.
2. Назарова Н.М. Специальная педагогика. -М.: Академия, 2010. – С.50-53. -С.52.
3. Файзиев У. Инклюзивное образование в Узбекистане: проблемы и перспективы // Общество и инновации. -2025. -Т.6. -№4. – С. 276-283.
4. Ярская-Смирнова Е.Р., Романов П.В. Социальная политика в отношении инвалидов. -Саратов: Научная книга, 2004. -С. 78-84.
5. Ainscow M., Booth T. Index for Inclusion. -Bristol: CSIE, 2006. -С.28-30. –С.29.
6. Florian L. Inclusive Pedagogy. -London: Routledge, 2015. – С. 20-22.
7. Mitchell D. What Really Works in Special and Inclusive Education. -London: Routledge, 2014. -С.30-32. – С.31.
8. Palicosta P., Blandford S. Inclusion in school: a policy, ideology or lived experience? Similar findings in diverse school cultures // Support for Learning. 2010. V. 25, №4.
9. Rogers C. On Becoming a Person. -Boston: Houghton Mifflin, 1961. - С. 110-115.
10. World Bank. Inclusive Education Systems. -Washington, 2022. – С.12-15.

ИЖТИМОЙИ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадқиқот город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000